

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ПОДАЛЬШОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ДОСЛІДНИЦЬКОГО Й ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРІВ ЄС

©2021 ЛЯШЕНКО В. І., ПІДОРИЧЕВА І. Ю., ТРУШКІНА Н. В.

УДК 339.92:37:330.341.1 (477)
JEL: I23; I29

Ляшенко В. І., Підоричева І. Ю., Трушкіна Н. В. Удосконалення інституційного супроводу подальшої інтеграції України до дослідницького й освітнього просторів ЄС

Метою даного дослідження є визначення й узагальнення компетентної думки представників академічної науки та вищої освіти України щодо рівня залученості, можливостей, перспектив і форм розширення присутності українських наукових установ і закладів вищої освіти в дослідницькому й освітньому просторах ЄС, обґрунтування на цій основі пропозицій з доопрацювання міжнародних угод і законодавства України для підвищення ефективності євроінтеграційних процесів в освітній і науковій сферах. Як інструмент виявлення думок представників української науково-освітньої експертної спільноти використано метод експертного опитування. Загальний висновок, який можна зробити за результатами проведеного опитування, полягає в тому, що українські заклади вищої освіти й академічні наукові установи зацікавлені, мають успішний досвід і потенціал для розширення освітньої, наукової та науково-технічної співпраці з університетами та дослідницькими організаціями ЄС. Виявлено, що більшість експертів підтримує ідею створення філій і представництв наукових установ і закладів вищої освіти України при дослідницьких організаціях та університетах держав – учасниць ЄС. На підставі результатів проведеного анкетування, з метою формування сприятливих інституційних умов для подальшої інтеграції України до дослідницького й освітнього просторів ЄС запропоновано внести доповнення до Угоди про асоціацію з ЄС, законів України «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту» в частині наділення наукових установ НАН України, національних галузевих академій наук, регіональних наукових центрів НАН України та МОН України, закладів вищої освіти України правом створювати філії/представництва при дослідницьких організаціях та університетах держав – учасниць ЄС. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні організаційно-інституційних пропозицій щодо підвищення рівня залученості українських організацій і підприємств у дослідницький та освітній простори ЄС за стратегічними пріоритетними напрямками освітнього та науково-технічного співробітництва, виходячи з глобальних викликів, потенціалу та здобутків систем освіти і науки України.

Ключові слова: європейська інтеграція, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, європейський дослідницький простір, європейський освітній простір, академічна наука, вища освіта, євроінтеграційні процеси в освітній і науковій сферах.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 24.

Ляшенко Вячеслав Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Марії Капніст, 2, Київ, 03057, Україна)

E-mail: slaval.aenu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6302-0605>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57199996922>

Підоричева Ірина Юріївна – доктор економічних наук, завідувачка сектора проблем інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Марії Капніст, 2, Київ, 03057, Україна)

E-mail: pidoricheva@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4622-8997>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1765339/iryna-pidorycheva/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217304933>

Трушкіна Наталія Валеріївна – кандидат економічних наук, член-кореспондент АЕН України, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Марії Капніст, 2, Київ, 03057, Україна)

E-mail: trushkina@nas.gov.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1977789/nataliia-trushkina/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210808778>

UDC 339.92:37:330.341.1 (477)
JEL: I23; I29

Liashenko V. I., Pidorycheva I. Yu., Trushkina N. V. Improving the Institutional Support for Ukraine's Further Integration into the EU Research and Educational Spaces

The purpose of this research is to define and summarize the competent opinion of representatives of both the academic science and the higher education of Ukraine as to the level of involvement, opportunities, prospects and forms of expanding the presence of Ukrainian scientific institutions together with higher education institutions in the EU research and educational spaces, substantiating on this basis proposals for finalization of international agreements and legislation of Ukraine to increase the effectiveness of European integration processes in the educational and scientific spheres. The expert survey method was used as an instrument for identifying the opinions of representatives of the Ukrainian scientific and educational expert community. The general conclusion that can be drawn from the survey results is that Ukrainian higher education institutions and academic research institutions are interested, have successful experience and potential to expand educational, scientific and scientific-technical cooperation with the EU universities and research organizations. It was found that most experts support the idea of creating branches and representative offices of scientific institutions as well as institutions of higher education of Ukraine at research organizations and universities of the EU Member States. Based on the results of the survey, in order to form favorable institutional conditions for the further integration of Ukraine into the EU research and educational spaces, it is proposed to amend the Association Agreement with the EU, the laws of Ukraine «On

Scientific and Scientific-Technical Activities», «On Higher Education» in terms of assigning rights to the scientific institutions of the NAS of Ukraine, the national branches of academies of sciences, regional scientific centers of the NAS of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine, higher education institutions of Ukraine to establish branches/representative offices at research organizations and universities of the EU Member States. Prospects for further research are to substantiate organizational and institutional proposals to increase the level of involvement of Ukrainian organizations and enterprises in the EU research and educational spaces according to the strategic priority areas of educational and scientific-technical cooperation, based on the global challenges, potential and achievements of Ukrainian education and science systems.

Keywords: European integration, EU-Ukraine Association Agreement, European research space, European educational space, academic science, higher education, European integration processes in the educational and scientific spheres.

Fig.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 24.

Liashenko Viacheslav I. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of Department of Regulatory Policy and Entrepreneurship Development, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Marii Kapnist Str., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: slaval.aenu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6302-0605>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57199996922>

Pidorycheva Iryna Yu. – D. Sc. (Economics), Head of the Sector of Problems of Innovation and Investment Development of Industry, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Marii Kapnist Str., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: pidorycheva@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4622-8997>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1765339/iryna-pidorycheva/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217304933>

Trushkina Nataliia V. – PhD (Economics), Corresponding Member of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Senior Research Fellow of the Department of Regulatory Policy and Entrepreneurship Development, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Marii Kapnist Str., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: trushkina@nas.gov.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1977789/nataliia-trushkina/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210808778>

Нагальна потреба України в розбудові конкурентоспроможної високоукладної економіки потребує залучення значних фінансових ресурсів і наукових знань, освоєння ключових технологій Четвертої промислової революції [1]. Це актуалізує необхідність поглиблення й активізації співпраці з іншими країнами та насамперед – з державами – учасницями Європейського Союзу (ЄС) як стратегічними партнерами в контексті євроінтеграційних прагнень України. Дане дослідження присвячено проблематиці інтеграції України до дослідницького та освітнього просторів ЄС.

Європейський дослідницький простір (ЄДП) (*European Research Area, ERA*) – це єдиний дослідницький та інноваційний простір, відкритий для світу та заснований на внутрішньому ринку, який забезпечує вільний обіг дослідників, наукових знань і технологій [2, р. 456]. По суті, ЄДП являє собою систему програм і політичних інструментів у сфері досліджень, розробок та інновацій держав – учасниць Європейського Союзу та асоційованих з ЄС країн з метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, забезпечення вільного обігу дослідників, знань і технологій, досягнення взаємоузгодженості спільних дій між країнами.

Роботу виконано в рамках науково-дослідного проекту «Стратегічні напрями інтеграції України до науково-освітнього та інноваційного просторів ЄС: науково-інституційний супровід» Інституту економіки промисловості НАН України (2020–2021 рр.) (державний реєстраційний № 0120U100988).

У своєму розвитку ЄДП, як рамкова концепція ЄС, пройшов три етапи розвитку, а у 2021 р. перейшов до четвертого, який триватиме до 2027 р. У фокусі цього етапу – покращення європейського дослідницького й інноваційного ландшафту, прискорення переходу ЄС до кліматичної нейтральності та цифрового лідерства, підтримка його відновлення від суспільних та економічних наслідків коронавірусної кризи та зміцнення стійкості до майбутніх криз [3].

Долучення України до обговорення шляхів досягнення цих цілей і майбутнього Європи, ознайомлення на практиці з рамковими концепціями й ініціативами ЄС у сфері науки, технологій та інновацій, переймання найкращого досвіду та інтеграція українських дослідників і підприємців в ЄДП дозволить Україні здійснити спільний з Європою інноваційний стрибок, прискорити формування інноваційної моделі економічного зростання. Шанс здійснити такий стрибок поки що є, це обумовлено відкриттям «вікон» можливостей, які завжди з'являються при зміні техніко-економічних парадигм [4].

Водночас розвиток людського капіталу та освіти, формування сучасних компетенцій є умовою стійкого економічного зростання та набуває особливого значення для країн з перехідною економікою, зокрема України. Оскільки джерелом зростання продуктивності праці все більше стають інновації, то формування адекватного вимогам часу інноваційного середовища є можливим лише за умови високого рівня розвитку освітньої та наукової систем, постій-

ного оновлювання та нарощування знань. Особливо важливо у сфері освіти забезпечити її високу якість, безперервність і формування тих знань і навичок, які необхідні сучасній інноваційній економіці, зробити систему освіти стійкою до глобальних викликів сучасності. Це визнається на найвищому політичному рівні в ЄС. Так, Президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн зазначила, що освіта має важливе значення для життєздатності європейського суспільства та економіки. Міністри освіти та фінансів країн – членів ЄС узгодили спільне бачення з приводу того, що інвестування в освіту та сучасні компетенції є стратегічним пріоритетом Європейського Союзу [5, р. 1, 3].

Тому у вересні 2020 р. Європейська Комісія опублікувала комюніке, яким зобов'язалася розбудувати до 2025 р. Європейський освітній простір (*European Education Area*). У такий спосіб передбачається, зокрема, пом'якшити й усунути наслідки впливу пандемії COVID-19 на європейську освітню систему. В умовах євроінтеграції для України це має служити орієнтиром у запровадженні власних заходів щодо підтримки та розвитку національної системи освіти.

Проблематику міжнародної та європейської науково-освітньої, технологічної та інноваційної співпраці вивчають науковці в багатьох країнах світу. Їй присвячено чимало досліджень, зокрема українських науковців, в яких розглядаються питання особливостей організації наукової діяльності в деяких країнах – членах ЄС і в Україні [6]; формування євро регіональних інноваційних систем і транскордонних кластерів [7–9]; цифровізації інноваційних мереж [10] та розбудови міжнародних цифрових платформ у контексті поглиблення транскордонного цифрового співробітництва [11]; удосконалення інституційного забезпечення інтеграції України в ЄДП у контексті трьох пріоритетів ЄС – Відкритої науки, Відкритих інновацій та Смарт-спеціалізації [12].

У науковій доповіді [13] авторами проаналізовано основні риси ЄДП, розглянуто процеси євроінтеграції в окремих секторах національної економіки, особливості становлення моделі потрійної спіралі в країнах – членах ЄС і в Україні, розроблено основні положення «дорожньої карти» реалізації Угоди про асоціацію в частині наукової та інноваційної співпраці. У низці робіт сформульовано пропозиції щодо стратегічних напрямів і сценаріїв розбудови науково-освітніх та інноваційних просторів між Україною, Польщею, Болгарією та Китаєм [14–18]. Публікації [19–21] присвячені стратегічним завданням розвитку української вищої освіти в контексті процесів євроінтеграції та перспективам її інтеграції в Європейський освітній простір.

Разом із тим, слід констатувати, що в Україні бракує досліджень, які були б присвячені обґрунтуванню доцільності запровадження конкретних форм науково-освітньої та інноваційної співпраці між ЄС та

Україною для пришвидшення її інтеграції до європейських дослідницького й освітнього просторів. Однією з форм такої співпраці можна розглядати філії/представництва вітчизняних наукових установ і закладів вищої освіти (ЗВО), створені при дослідницьких організаціях та університетах держав – учасниць ЄС.

Як інструмент виявлення думок представників української науково-освітньої експертної спільноти з приводу створення таких філій/представництв використано метод експертного опитування. Для збору інформації було розроблено дві анкети експерта відповідно для представників академічної науки та вищої освіти України. Вид експертного опитування – стандартизоване анкетування. Однак деякі запитання були відкритими з можливістю висловлення власної думки респондента. Форма опитування – електронною поштою.

Учасниками опитування є науково-педагогічні працівники 22 закладів вищої освіти та провідні науковці 5 наукових установ України. Загалом було опитано 32 експерти, з них 27 (84,4%) із закладів вищої освіти, 5 (15,6%) з наукових установ. Дослідження охопило 17 міст усіх культурно-історичних регіонів України – Центрального, Східного, Північного, Південного та Західного (*рис. 1*). Репрезентативну вибірку учасників сформовано у вересні – жовтні 2021 р. шляхом отримання відповідей від респондентів, обробка даних відбулася в листопаді 2021 р.

В анкетах респондентам було запропоновано відповісти на ключові питання щодо наявного в них досвіду співпраці з дослідницькими організаціями й університетами держав – учасниць ЄС, а також їхньої думки стосовно можливостей поглиблення існуючих і розбудови нових професійних зв'язків і контактів з європейськими партнерами, зокрема шляхом створення вищезазначених філій і представництв.

З огляду на зазначене, *метою* статті є визначення й узагальнення компетентної думки представників академічної науки та вищої освіти України щодо рівня залучення, можливостей, перспектив і форм розширення присутності українських наукових установ і ЗВО в дослідницькому та освітньому просторах ЄС, обґрунтування на цій основі пропозицій з доопрацювання міжнародних угод і законодавства України для підвищення ефективності євроінтеграційних процесів в освітній і науковій сферах.

За результатами опитування встановлено, що всі заклади вищої освіти та наукові установи України співпрацюють з університетами або дослідницькими організаціями країн – членів ЄС. Двома основними країнами – партнерами ЄС як для ЗВО, так і для наукових установ України є Німеччина та Польща. Серед інших країн, з якими налагоджують співпрацю українські ЗВО, потрібно виділити Литву, Латвію, Словаччину та Чехію та, відповідно, наукові установи – Латвію та Угорщину (*рис. 2, рис. 3*).

Назва наукової установи / закладу вищої освіти України	Місто
1. Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» 2. Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України 3. Київський національний університет технологій та дизайну 4. Державний університет інфраструктури та технологій 5. Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний європейський університет»	м. Київ
Університет Державної фіскальної служби України	м. Ірпінь
1. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України 2. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна 3. Українська інженерно-педагогічна академія	м. Харків
1. Державна установа «Інститут ринку й економіко-екологічних досліджень НАН України» 2. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій 3. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова	м. Одеса
Чорноморський національний університет імені Петра Могили	м. Миколаїв
Національний університет «Львівська політехніка»	м. Львів
Львівський національний аграрний університет	м. Дубляни
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	м. Дрогобич
Західноукраїнський національний університет	м. Тернопіль
1. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка 2. Сумський державний університет	м. Суми
Центральноукраїнський національний технічний університет	м. Кропивницький
Черкаський державний бізнес-коледж	м. Черкаси
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»	м. Полтава
Донецький національний університет імені Василя Стуса	м. Вінниця
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»	м. Слов'янськ
Донбаська державна машинобудівна академія	м. Краматорськ
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	м. Сєверодонецьк
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»	м. Старобільськ

Рис. 1. Перелік наукових установ і закладів вищої освіти України, представники яких взяли участь в опитуванні
Джерело: побудовано авторами за результатами анкетування.

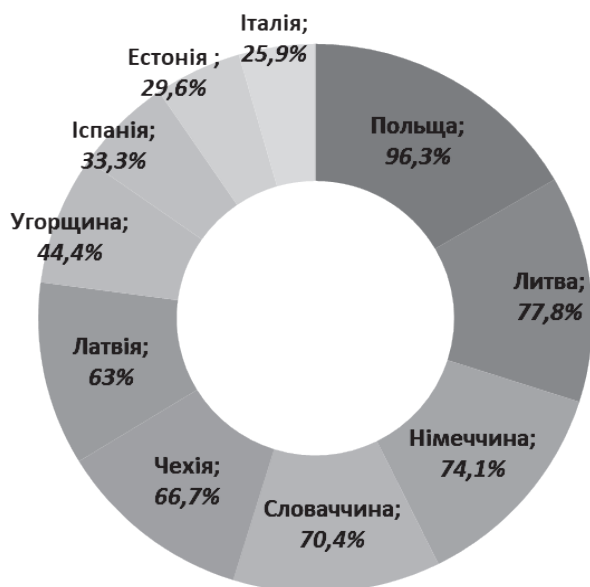

Рис. 2. Країни – члени ЄС, з якими здебільшого співпрацюють заклади вищої освіти України, за часткою відповідей респондентів – працівників ЗВО, %
Джерело: побудовано авторами за результатами анкетування.

Рис. 3. Країни – члени ЄС, з якими здебільшого співпрацюють наукові установи України, за часткою відповідей респондентів – працівників наукових установ, %
Джерело: побудовано авторами за результатами анкетування.

Виявлено, що всі обстежені заклади вищої освіти та наукові установи укладають Угоди про співпрацю в освітній, науковій та науково-технічній сферах з університетами та дослідницькими організаціями держав – учасниць ЄС. Наприклад, партнерами українських закладів вищої освіти є такі університети Німеччини: Технічний університет Дрездена; Університет прикладних наук в Ерфурті; Вища школа м. Остербуркен; Гете-Інститут; Економічна академія землі Шлезвіг-Гольштейн; Технічний

університет Аахена; Університет прикладних наук у місті Гоф.

Ще більшим є перелік університетів – партнерів ЗВО України, які працюють у Польщі, – їх налічується 18, зокрема: Сілезький технологічний університет «Сілезька політехніка в Глівіцах»; Варшавська Політехніка; Вища школа прикладної інформатики та менеджменту у Варшаві; Сільськогосподарська академія у Щецині; Аграрний університет у Вроцлаві; Вища технічна школа в Катовіцах; Вища школа екології та управління у Варшаві; Варшавський університет природничих наук; Гірничо-металургійна академія в Кракові; Познанський університет економіки та бізнесу та інші.

На рис. 4 наведено перелік дослідницьких організацій та університетів держав – учасниць ЄС, з якими працюють наукові установи України, співробітники яких взяли участь в опитуванні.

Відповіді респондентів свідчать, що українські ЗВО реалізують у співпраці з європейськими університетами освітні та дослідницькі проекти в рамках різних європейських програм, зокрема Horizon 2020, Erasmus+, Erasmus+KA1, Erasmus+KA2, TEMPUS UNI4INNO «Університети для інновацій». Наприклад, це такі проекти ЄС, як: «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад»; «Підвищення конкурентоздатності підприємства на основі оптимального використання диджитал-платформ для просування промислової продукції»; «Регулювання поведінки молоді у кіберпросторі та формування навичок цифрової грамотності серед молоді»; «Політика ЄС щодо малих і середніх підприємств: перспективи та виклики для України»; «Економіка без вуглецю в ЄС: кращі практики для України»; «Академічна протидія гібридним загрозам»; «Інжиніринг криз і ризиків у сфері транспортних послуг».

Респонденти наукових установ відмітили, що їхні установи реалізують спільно з європейськими партнерами такі дослідницькі проекти: «Стимулювання міжрегіональної кооперації у сфері науково-технічного та інноваційного розвитку між ЄС і Чорноморським регіоном» (у рамках «Горизонт 2020»); «Огляд конкурентоспроможності МСП» (дослідницький проект Міжнародного торговельного центру ООН і COT (м. Женева, Швейцарія); «Eastern Europe Consensus Forecast» (Моніторинг і підготовка річних макропрогнозів розвитку економіки України у форматі помісячного коригування); «Вплив взаємодії наукових інститутів, університетів та промислових підприємств на розвиток інноваційних систем Латвії та України» (у рамках Угоди з Академією технологій Латвії); «Трансфер інноваційних технологій і розвиток міжнародного співробітництва у сучасних умовах» (у рамках Угоди з Міжнародною академією менеджменту і технологій Німеччини); «Функціонування національних інноваційних систем Угорщини

Назва дослідницької установи / університету	Країна – член ЄС
1. Університет імені Фрідріха-Александра Ерланген-Нюрнберг 2. Університет імені Мартіна Лютера 3. Університет Лейпцига 4. Лейбніц-Інститут аграрного розвитку в Центральній і Східній Європі 5. Міжнародна академія менеджменту і технологій	Німеччина
1. Інститут розвитку села та сільського господарства Польської академії наук 2. Варшавський технологічний університет «Варшавська політехніка» 3. Лодзький університет 4. Сілезька політехніка в Глівіцах 5. Вища економічна школа в Білостоці 6. Ярославська Державна вища техніко-економічна школа імені О. Б. Маркевича 7. Державний університет імені Яна Кохановського, м. Кельце	Польща
1. Академія технологій 2. Балтійський науково-дослідний інститут проблем трансформації економічного простору	Латвія
1. Інститут Світової економіки Угорської академії наук. 2. Інститут регіональних досліджень – Центр економічних і регіональних досліджень Угорської академії наук 3. Університет прикладних наук ім. Яноша Кодолані	Угорщина
Міжнародний інститут прикладного системного аналізу	Австрія
1. Центр економічних і соціальних досліджень сільського господарства та сільських територій 2. Університет міста Ле-Ман	Франція
Центр світових продовольчих досліджень	Нідерланди
Кристіанштадський університет	Швеція
1. Університет Флоренції 2. Римський університет Тор Вергата	Італія
Вища школа бізнесу та економіки в Університеті НОВА	Португалія
Центр відновлювальних джерел енергії та енергозбереження	Греція
Литовський інститут аграрної економіки Vytautas Magnus University – Університет Вітовта Великого	Литва
Інститут економіки сільського господарства Румунської академії наук	Румунія

Рис. 4. Дослідницькі організації та університети країн – членів ЄС – партнери наукових установ України

Джерело: побудовано авторами за результатами анкетування.

та України, теорія та механізми» (у рамках Угоди з Університетом прикладних наук ім. Яноша Кодолані Угорщини) та інші.

Окрім того, Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій (м. Одеса)

організує науково-педагогічні стажування на базі університетів Франції, Німеччини, Латвії, Литви, Португалії, Польщі.

Наразі, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 304 від 24.03.2021 р., на території

Україні іноземним ЗВО дозволено створювати територіально відокремлені структурні підрозділи. Це, з одного боку, створює додаткові переваги для системи вищої освіти України, оскільки дозволяє опанувати найкращий досвід зарубіжних систем освіти, надавати додаткові можливості українській молоді у здобутті якісної освіти, не виїжджаючи за кордон. З іншого боку, ставить перед українською економікою та суспільством в цілому серйозні виклики в разі неконтрольованого залучення іноземних ЗВО неналежної якості. Тому при опитуванні експертів закладів вищої освіти України було поставлено запитання щодо доцільності створення в Україні таких територіально відокремлених структурних підрозділів європейських освітніх закладів. За результатами опитування встановлено, що 44,4% респондентів вважають недоцільним утворення таких структур в Україні; 40,8% стверджують про доцільність такого заходу; 14,8% експертів наголосили на тому, що їм важко відповісти на це запитання, оскільки воно поки що не обговорювалося та не розглядалося в їхніх установах.

Водночас на запитання «Чи доцільним є, на Вашу думку, створення філії/представництва Вашої наукової установи при освітніх і наукових закладах країн – членів ЄС?» усі науковці відповіли «Так». При цьому один із експертів наголосив на необхідності взаємної зацікавленості обох сторін у цьому питанні. Більшість респондентів від ЗВО також підтримали таку ідею (табл. 1).

Таблиця 1

Відповіді експертів від ЗВО щодо доцільності створення філій і представництв українських ЗВО при освітніх закладах країн – членів ЄС

Відповіді експертів	Частка експертів, %
Так	74,1
Ні	22,2
Важко відповісти	3,7

Джерело: складено та розраховано авторами за результатами анкетування.

Серед ключових бар'єрів, які можуть перешкоджати цьому процесу, експерти визначили такі: пандемія COVID-19; нестабільність економічної та політичної ситуації в Україні через військові дії на Донбасі; недостатньо вільне володіння офіційними мовами ЄС; різний менталітет; низький рівень конкурентоспроможності українського ринку освітніх послуг; невідповідність законодавчої бази; достатньо вартісний вхід на європейський освітній ринок; залежність від умов фінансування; незрозумілий статус і повноваження такої структури, витрати на її утримання.

Деякі експерти зазначили, що:

«Для європейських університетів ми є цікавими з точки зору набору наших абітурієнтів і студентів для навчання в країнах ЄС, а не навпаки»;

«На міжнародному рівні активно розвивається практика подвійних дипломів і паралельного навчання, що робить створення філії/представництва закладу вищої освіти при освітніх закладах країн – членів ЄС недоцільним»;

«Неможливість безпосередньо закладу вищої освіти України створити філію за кордоном без участі третіх осіб (юридичні аспекти, зокрема акредитації, фінансові та бухгалтерські питання)».

Ао першочергових цілей створення філій і представництв ЗВО України при освітніх закладах країн – членів ЄС респонденти віднесли:

- ✦ участь у програмах міжнародної мобільності (77,8% експертів);
- ✦ спільну участь у підготовці проектних заявок і спільну реалізацію європейських проектів; обмін студентами, аспірантами та професорсько-викладацьким складом; організацію стажування студентів, аспірантів і викладачів на базі європейських університетів (74,1%);
- ✦ спільну участь у науково-практичних конференціях, семінарах, форумах, симпозиумах; підготовку спільних наукових публікацій і навчальних матеріалів; реалізацію найкращих європейських практик сфери вищої освіти (70,4%);
- ✦ розроблення та впровадження спільних магістерських програм (66,7% експертів).

Один із експертів підкреслив, що «важко відповісти на запитання про мету... Все зазначене (майже все, крім «отримання додаткового прибутку від створення філії») може бути реалізовано без створення філії. Щодо «отримання додаткового прибутку від створення філії», то це можливе лише для закладів вищої освіти та колективів науково-педагогічного персоналу, що мають рівень конкурентоспроможності вище або такий самий, як у середовищі країн – членів ЄС. Мета має надавати нові можливості, тому мова може йти про, наприклад, розширення перспектив участі у грантових програмах за рахунок програм, доступних тільки країнам – членам ЄС. Або щось подібне».

Разом із тим відповіді експертів із наукових установ дещо відрізняються від відповідей науково-педагогічних працівників ЗВО. Так, усі опитані експерти з академічних наукових установ ключовою метою створення філій/представництв вважають необхідність посилення інтеграції України до Європейського дослідницького простору. Інші запропоновані в анкеті варіанти цілей створення таких філій/представництв науковці також вважають доречними – це і виконання спільних досліджень і розробок (80% експертів), і спільна підготовка проектних запитів і реалізація проектів (80%), і стажування науковців на базі європейських дослідницьких організацій та університетів (80%), і обмін докторантами, викладачами та дослідниками (80% експертів).

Переважає більшість опитаних експертів пріоритетними напрямками реалізації спільних дослідницьких проєктів та освітніх програм підготовки студентів вважає «зелену економіку», «цифрову економіку та суспільство», «креативні індустрії», «сучасні транспортні технології та системи», «дослідження в галузі гуманітарних і соціальних наук» (табл. 2), що цілком відповідає стратегічному порядку денному ЄС з розбудови кліматично нейтральної, більш зеленої, цифрової, справедливої та демократичної Європи [23; 24]. Проте, як видно з табл. 2, пріоритетність деяких напрямів науково-освітньої та науково-технічної співпраці для експертів із ЗВО та наукових установ є різною. Це пов'язано, по-перше, із тим, що широта охоплення закладів вищої освіти є більшою в межах цього анкетування, а отже, і тематичні напрями співпраці для них є ширшими; по-друге, науково-педагогічні працівники розглядають ці напрями через призму освітнього процесу та підготовки фахівців для індустрій майбутнього, що також вплинуло на їхню думку.

Поряд із цим деякі експерти ЗВО зауважили, що напрямками спільних освітніх програм можуть бути всі перелічені за умови їх відповідності профілю закладу вищої освіти. Ряд експертів відмітили, що всі напрями можливі, якщо є науково-педагогічний потенціал відповідного напрямку. Або ж він може бути за короткий час збільшений, якщо будуть створені відповідні умови реалізації дослідницьких проєктів адміністраціями закладів вищої освіти (зокрема, сер-

вісні служби психологічної, коучингової, технічної підтримки). Один із експертів – представників академічної наукової спільноти – підкреслив, що спільні наукові проєкти можна реалізовувати на основі Угод про співпрацю, без створення філії.

На підставі результатів проведеного анкетування, з метою поглиблення співпраці в освітній, науковій і науково-технічній сферах між Україною та державами – учасницями ЄС, сприяння залученню України до дослідницького й освітнього просторів ЄС, формування сприятливих інституційних умов цього процесу пропонується внести доповнення до:

1. Статті 376 Глави 9 «Співробітництво у сфері науки та технологій» Розділу V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у такій редакції:

«Співробітництво забезпечується, зокрема, шляхом:

а) обміну інформацією щодо політики Сторін у сфері науки та технологій;

...

і) обміну досвідом у сфері управління науково-дослідними установами з метою розвитку та поліпшення їхніх спроможностей щодо здійснення та участі в наукових дослідженнях;

ж) створення філій і представництв наукових установ НАН України, національних галузевих академій наук, регіональних наукових центрів НАН України та МОН України, а також закладів вищої

Таблиця 2

Пріоритетні напрями реалізації спільних дослідницьких проєктів та освітніх програм підготовки студентів

Напрями	Частка експертів із ЗВО, %	Частка експертів із наукових установ, %
«Зелена» економіка	92,6	100,0
Цифрова економіка та суспільство	88,9	100,0
Креативні індустрії	81,5	60,0
Біотехнології, нанотехнології у сферах охорони здоров'я та фармакології, сільського господарства, харчової та інших видів промисловості	77,8	20,0
Дослідження в галузі гуманітарних і соціальних наук	74,1	100,0
Науки про життя, медико-біологічні науки (біомедицина), геномні дослідження	74,1	20,0
Дослідження навколишнього середовища та клімату, ефективне використання природних ресурсів	74,1	80,0
Сучасні інформаційні та комунікаційні технології	70,4	20,0
Логістика	70,4	80,0
Сучасні транспортні технології та системи	66,7	100,0
Атомна енергетика; відновлювальна енергетика й енергоефективність	63,0	60,0
Матеріалознавство, нові речовини та матеріали	59,3	20,0
Ракетно-космічна галузь	55,6	20,0
Авіаційні дослідження і літакобудування	55,6	40,0

Джерело: складено авторами за результатами анкетування.

освіти України при дослідницьких організаціях і університетах країн – членів ЄС з метою пришвидшення інтеграції України до Європейського дослідницького простору та Європейського освітнього простору, розвитку потужних міжнародних дослідницьких контактів і професійних зв'язків між Сторонами, розв'язання складних наукових проблем, які становлять спільний інтерес, отримання ширшого доступу українських організацій до європейської дослідницької інфраструктури та розширення їх участі в Рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та інших європейських програмах, що дасть змогу проводити дослідження та розробки на високому науковому рівні, доводити їх до вищих рівнів готовності технологій, освоювати швидкими темпами сучасні технологічні досягнення, розвивати національну винахідницьку діяльність».

2. Статті 7 «Наукова установа» Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» у такій редакції:

«18. Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академії наук з метою прискорення їхньої інтеграції до Європейського дослідницького простору мають право створювати філії та представництва при європейських дослідницьких організаціях, університетах та їх структурних підрозділах, які відповідають тематиці їх наукових досліджень і становлять спільний інтерес для Європейського Союзу та/або його держав-учасниць та України».

3. Статті 25 «Регіональні наукові центри» Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» у такій редакції:

«3. Регіональні наукові центри з метою забезпечення їхньої постійної участі в міжнародній науковій і науково-технічній співпраці з країнами – членами Європейського Союзу, забезпечення ефективної інтеграції України до Європейського дослідницького простору мають право створювати філії та представництва при європейських дослідницьких організаціях, університетах та їх структурних підрозділах».

4. Статті 32 «Принципи діяльності, основні права та обов'язки закладу вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» в такій редакції:

«2. Заклади вищої освіти мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, у тому числі мають право:

«25) створювати філії та представництва при європейських дослідницьких організаціях, університетах та їх структурних підрозділах з метою ефективної інтеграції до дослідницького та освітнього просторів ЄС».

ВИСНОВКИ

Аналіз результатів проведеного експертного опитування дозволяє зробити ряд висновків щодо стану та перспектив науково-освітньої та науково-

технічної співпраці між державами – учасницями ЄС та Україною, а саме:

- ✦ експерти усіх закладів вищої освіти та наукових установ України, що взяли участь в опитуванні, зазначили, що їхні установи співпрацюють з університетами та дослідницькими організаціями ЄС. При цьому географія співпраці є доволі широкою та представлена здебільшого такими країнами, як Німеччина, Польща, Латвія, Литва, Словаччини, Чехія та Угорщина;
- ✦ партнерство між науковими й освітніми закладами України та країн – членів ЄС є інституціоналізованим і здійснюється на основі Угод про співпрацю в освітній, науковій та науково-технічній сферах;
- ✦ більшість експертів із ЗВО (44,4%) вважають недоцільним утворення територіально відокремлених структурних підрозділів іноземних закладів вищої освіти на території України. Таку можливість вони мають відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 304 від 24.03.2021 р. Слід зазначити, що висловлена думка українських фахівців у цьому питанні є виправданою, оскільки неконтрольоване залучення на територію України іноземних закладів вищої освіти неналежної якості за всіма можливими спеціальностями може обернутися небажаними наслідками для системи вищої освіти, економіки та суспільства України в цілому;
- ✦ кардинально протилежною є думка експертів щодо доцільності створення українськими закладами вищої освіти та науковими установами філій і представництв при університетах і дослідницьких організаціях ЄС: цю ідею підтримали всі експерти наукових установ і 74,1% експертів закладів вищої освіти. Серед основних бар'єрів, які можуть перешкодити цьому процесу, респонденти відмітили пандемію COVID-19; макроекономічну та політичну нестабільність в Україні через військові дії на Донбасі; недостатньо вільне володіння офіційними мовами ЄС; достатньо вартісний вхід на європейський освітній ринок та інші;
- ✦ до першочергових цілей створення філій/представництв вітчизняних закладів вищої освіти при дослідницьких організаціях та університетах країн – членів ЄС експерти від ЗВО віднесли такі: участь у програмах міжнародної мобільності (77,8%); спільну участь в реалізації проектів європейських програм, обмін студентами, аспірантами та професорсько-викладацьким складом, організацію стажування студентів і викладачів на базі європейських університетів (74,1%); спільну участь у конференціях, підготовку спільних наукових публікацій і навчальних матеріалів,

залучення найкращих європейських практик у сферу вищої освіти (70,4%). Експерти з наукових установ зі свого боку вважають ключовою метою створення таких філій/представництв посилення інтеграції України в Європейський дослідницький простір (100% респондентів) та однаково важливими, на їхню думку (80%), є спільна участь у реалізації європейських проєктів, підготовка спільних наукових публікацій, виконання спільних досліджень і розробок, участь у конференціях;

- ✦ переважна більшість експертів закладів вищої освіти вважають найбільш перспективними такі напрями реалізації спільних освітніх програм підготовки студентів і дослідницьких проєктів, як: «зелена» економіка (92,6%), цифрова економіка та суспільство (88,9%), креативні індустрії (81,5%). Своєю чергою, експерти наукових установ такими напрямками бачать: «зелену» економіку, цифрову економіку та суспільство; упровадження сучасних транспортних технологій і систем; дослідження в галузі гуманітарних і соціальних наук (100% респондентів). Обрані напрями в цілому відповідають стратегічному порядку денному ЄС щодо розбудови кліматично нейтральної, більш «зеленої», цифрової, справедливої та демократичної Європи.

Отже, на підставі проведеного емпіричного дослідження можна зробити висновок, що українські заклади вищої освіти та наукові установи зацікавлені, мають успішний досвід і потенціал для розширення освітньої, наукової та науково-технічної співпраці з університетами та дослідницькими організаціями держав – учасниць ЄС. Тому для інтенсифікації такого співробітництва вважаємо доцільним:

- ✦ з боку ЄС – збільшити бюджет європейських програм для асоційованих членів ЄС; зменшити бюрократизацію процесів їх виконання; започаткувати спеціальні тематичні конкурси для таких країн;
- ✦ з боку України – розширити практику інформування науково-педагогічних працівників і науковців про відкриті й очікувані конкурси європейських програм; упроваджувати заходи з удосконалення їх компетенцій у сфері проєктного менеджменту в рамках спеціальних грантів, які можуть бути започатковані, наприклад Національним фондом досліджень України;
- ✦ удосконалити інституційне забезпечення подальшої інтеграції України до дослідницького та освітнього просторів ЄС шляхом внесення доповнень до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (статті 376 Глави 9 «Спів-

робітництво у сфері науки та технологій» Розділу V), Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (статей 7 і 25), Закону України «Про вищу освіту» (статті 32) у частині наділення наукових установ НАН України, національних галузевих академій наук, регіональних наукових центрів НАН України та МОН України, закладів вищої освіти України правом створювати філії та представництва при дослідницьких організаціях та університетах держав – учасниць ЄС. Реалізація на практиці таких пропозицій дозволить пришвидшити інтеграцію України до Європейського дослідницького простору та Європейського освітнього простору, сприятиме отриманню ширшого доступу українських наукових установ і ЗВО до дослідницької інфраструктури та фінансування ЄС, розбудові стійких професійних зв'язків між сторонами, швидшому освоєнню українськими фахівцями сучасних технологічних досягнень і розвитку національної винахідницької діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні організаційно-інституційних пропозицій щодо підвищення рівня залучення українських наукових установ і ЗВО в дослідницький та освітній простори ЄС за окремими стратегічними пріоритетними напрямками освітньої та науково-технічної співпраці з огляду на національні та глобальні виклики, потенціал і здобутки національних систем освіти та науки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution / World Economic Forum. Geneva, 2016. 172 p.
2. Liashenko V., Pidorycheva I., Antoniuk V. European Research Area: Comparative Analysis of Institutional Prerequisites and Integration Approaches for Ukraine. *Journal of European Economy*. 2020. Vol. 19. No. 3. P. 456–481. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2020.03.456>
3. A new ERA for Research and Innovation – a spotlight on the relevance for European Partnerships / ERA Learn. 2021. URL: <https://www.era-learn.eu/news-events/news/a-new-era-for-research-and-innovation-2013-a-spotlight-on-the-relevance-for-european-partnerships>
4. Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / пер. с англ. М.: Дело, 2013. 232 с.
5. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions on achieving the European Education Area by 2025 / European Commission. 2020. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/eea-communication-sept2020_en.pdf

6. Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Особливості організації наукової діяльності в країнах ЄС та Україні. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 122–137.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-122-137>
7. Laiko O. I., Kovalenko S. I. Design of Euroregional Innovation System "Growth Pole" of Peripheral Economic Area. *Economic Innovations*. 2019. Vol. 21. Iss. 4. P. 94–112.
DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4\(73\).94-112](https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4(73).94-112)
8. Laiko O., Kovalenko S., Bilousov O. Prospects for the development of cluster forms of entrepreneurship in Euroregions. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6. No. 5. P. 118–128.
DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-5-118-128>
9. Laiko O. I., Kovalenko S. I. The Problem of Meso-economic Synthesis of Clusters Development and International Integrating Formation Concepts. *Economic Innovations*. 2020. Vol. 22. Iss. 1. P. 111–121.
DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1\(74\).111-121](https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1(74).111-121)
10. Шевцова Г. З., Омеляненко В. А., Прокопенко О. В. Концептуальні питання цифровізації інноваційних мереж. *Економіка промисловості*. 2020. № 4. С. 67–90.
DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.04.067>
11. Vyshnevskiy O. International Digital Platform as a Tool for the Formation of Cross-Border Research, Educational and Innovation Spaces. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. No. 4. P. 46–51.
DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4\(62\)-46-51](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-46-51)
12. Матюшенко І. Ю., Хаустова В. Є., Князев С. І. Інституційна підтримка науково-інноваційного розвитку при формуванні єдиного дослідницького простору в країнах ЄС і Україні. *Наука та інновації*. 2017. Т. 13. № 2. С. 5–26.
DOI: <https://doi.org/10.15407/scin13.02.005>
13. Розвиток інноваційної системи України в європейському науково-технологічному просторі : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України І. Ю. Єгорова. Київ, 2018. 198 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/302.pdf>
14. Amosha A., Liashenko V., Pidorycheva I. Inter-regional and cross-border spaces in the context of smart specialization. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*. 2019. No. 140. P. 7–16. URL: https://www-arch.polsl.pl/wydzialy/ROZ/ZN/Documents/Zeszyt%20140/01.%20Amosha_Lyashenko_Pidorycheva.pdf
15. Kharazishvili Y., Kwilinski A., Dzwigol H., Liashenko V. Strategic European Integration Scenarios of Ukrainian and Polish Research, Education and Innovation Spaces. *Virtual Economics*. 2021. Vol. 4. No. 2. P. 7–40. URL: <https://virtual-economics.eu/index.php/VE/article/view/104/76>
16. Kharazishvili Y., Kwilinski A., Dzwigol H., Liashenko V., Lukaszczyk L. Identification and Comparative Analysis of Ukrainian and Polish Scientific-Educational and Innovative Spaces of European Integration. In: *Khalid S. Soliman (Ed.). 2021. Proceedings of the 37th International Business Information Management Association (IBIMA) (Cordoba, Spain, 1–2 April 2021)*. Cordoba, Spain : IBIMA Publishing, 2021. P. 3707–3721.
17. Залознова Ю. С., Ляшенко В. І., Трушкіна Н. В. Актуальні питання науково-освітнього співробітництва України та Болгарії // Implementation of modern science and practice: materials of XXV International Scientific and Practical Conference (Varna, Bulgaria, 11–14 May, 2021). Varna, Bulgaria. P. 122–126.
18. Shkola V., Omelyanenko V., Petrenko S. Scientific and Technical Cooperation between Ukraine and China in the Context of Globalization: Synergy of Intellectual Capital. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Iss. 59-1. P. 36–40.
DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.59-6>
19. Antoniuk V. Integration of Ukrainian Higher Education into the European Higher Education Area to Develop Human Capital. *Journal of European Economy*. 2021. Vol. 20. No. 3. P. 542–563.
20. Антонюк В. П. Стратегія розвитку вищої освіти України в контексті вимог до людського капіталу та євроінтеграційних процесів. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1. С. 113–119.
DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).113-119](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).113-119)
21. Антонюк В. П. Вища освіта України на шляху інтеграції в Європейський освітній простір: досягнення та завдання подальшого розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 2. С. 169–182.
DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2\(64\)-169-182](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2(64)-169-182)
23. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal / European Commission. 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>
24. A Union that strives for more. My agenda for Europe / By candidate for President of the European Commission Ursula von der Leyen: Political Guidelines for the Next European Commission 2019-2024. Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/political-guidelines-next-commission_en_0.pdf

REFERENCES

- "A new ERA for Research and Innovation - a spotlight on the relevance for European Partnerships". ERA Learn. 2021. <https://www.era-learn.eu/news-events/news/a-new-era-for-research-and-innovation-2013-a-spotlight-on-the-relevance-for-european-partnerships>
- "A Union that strives for more. My agenda for Europe". Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2019. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/political-guidelines-next-commission_en_0.pdf
- Amosha, A., Liashenko, V., and Pidorycheva, I. "Inter-regional and cross-border spaces in the context of smart specialization". *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, no. 140 (2019): 7-16. https://www-arch.polsl.pl/wydzialy/ROZ/ZN/Documents/Zeszyt%20140/01.%20Amosha_Lyashenko_Pidorycheva.pdf
- Antoniuk, V. "Integration of Ukrainian Higher Education into the European Higher Education Area to Develop Human Capital". *Journal of European Economy*, vol. 20, no. 3 (2021): 542-563.

- Antoniuk, V. P. "Strategiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti vymoh do liudskoho kapitalu ta yevrointehratsiinykh protsesiv" [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine in the Context of the Requirements for Human Capital and European Integration Processes]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (2021): 113-119.
DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).113-119](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).113-119)
- Antoniuk, V. P. "Vyshcha osvita Ukrainy na shliakhu intehratsii v Yevropeyskyi osvittii prostir: dosiahnennia ta zavdannia podalshoho rozvytku" [Higher Education of Ukraine on the Way of Integration into the European Educational Space: Achievements and Tasks of Further Development]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2 (2021): 169-182.
DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2\(64\)-169-182](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2(64)-169-182)
- "Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions on achieving the European Education Area by 2025". European Commission. 2020. https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/eea-communication-sept2020_en.pdf
- "Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal". European Commission. 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>
- Kharazishvili, Y. et al. "Identification and Comparative Analysis of Ukrainian and Polish Scientific-Educational and Innovative Spaces of European Integration". In *Proceedings of the 37th International Business Information Management Association (IBIMA)* (Cordoba, Spain, 1-2 April 2021), 3707-3721. Cordoba, Spain: IBIMA Publishing, 2021.
- Kharazishvili, Y. et al. "Strategic European Integration Scenarios of Ukrainian and Polish Research, Education and Innovation Spaces". *Virtual Economics*, vol. 4, no. 2 (2021): 7-40. <https://virtual-economics.eu/index.php/VE/article/view/104/76>
- Khaustova, V. Ye., and Reshetniak, O. I. "Osoblyvosti orhanizatsii naukovoї diialnosti v krainakh YeS ta Ukraini" [The Features of Organization of Scientific Activities in the EU and in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 7 (2019): 122-137.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-122-137>
- Laiko, O. I., and Kovalenko, S. I. "Design of Euroregional Innovation System "Growth Pole" of Peripheral Economic Area". *Economic Innovations*, vol. 21, no. 4 (2019): 94-112.
DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4\(73\).94-112](https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4(73).94-112)
- Laiko, O. I., and Kovalenko, S. I. "The Problem of Meso-economic Synthesis of Clusters Development and International Integrating Formation Concepts". *Economic Innovations*, vol. 22, no. 1 (2020): 111-121.
DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1\(74\).111-121](https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1(74).111-121)
- Laiko, O., Kovalenko, S., and Bilousov, O. "Prospects for the development of cluster forms of entrepreneurship in Euroregions". *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 6, no. 5 (2020): 118-128.
DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-5-118-128>
- Liashenko, V., Pidorycheva, I., and Antoniuk, V. "European Research Area: Comparative Analysis of Institutional Prerequisites and Integration Approaches for Ukraine". *Journal of European Economy*, vol. 19, no. 3 (2020): 456-481.
DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2020.03.456>
- Matiushenko, I. Yu., Khaustova, V. Ye., and Kniaziev, S. I. "Instytutsiina pidtrymka nauково-innovatsiinoho rozvytku pry formuvanni yedynoho doslidnytskoho prostoru v krainakh YeS i Ukraini" [Institutional Support of Innovative R&D in the Formation of Single Research Area in the EU and Ukraine]. *Nauka ta innovatsii*, vol. 13, no. 2 (2017): 5-26.
DOI: <https://doi.org/10.15407/scin13.02.005>
- Peres, K. *Tekhnologicheskiye revolyutsii i finansovyy kapital. Dinamika puzyrey i periodov protsvetaniya* [Technological Revolutions and Financial Capital. Dynamics of Bubbles and Periods of Prosperity]. Moscow: Delo, 2013.
- "Rozvytok innovatsiinoi systemy Ukrainy v yevropeiskomu nauково-tekhnologichnomu prostori : nauкова dopovid" [Development of Ukraine's Innovation System in the European Scientific and Technological Space: Scientific Report]. <http://ief.org.ua/docs/sr/302.pdf>
- Schwab, K. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 2016.
- Shevtsova, H. Z., Omelianenko, V. A., and Prokopenko, O. V. "Kontseptualni pytannia tsyvrovizatsii innovatsiinykh merezh" [Conceptual Issues of Innovation Networks Digitalization]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 4 (2020): 67-90.
DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.04.067>
- Shkola, V., Omelyanenko, V., and Petrenko, S. "Scientific and Technical Cooperation between Ukraine and China in the Context of Globalization: Synergy of Intellectual Capital". *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 59-1 (2020): 36-40.
DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.59-6>
- Vyshnevskiy, O. "International Digital Platform as a Tool for the Formation of Cross-Border Research, Educational and Innovation Spaces". *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 4 (2020): 46-51.
DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4\(62\)-46-51](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-46-51)
- Zaloznova, Yu. S., Liashenko, V. I., and Trushkina, N. V. "Aktualni pytannia nauково-osvitnyoho spivrobitnytstva Ukrainy ta Bolharii" [Topical Issues of Scientific and Educational Cooperation between Ukraine and Bulgaria]. *Implementation of modern science and practice: materials of XXV International Scientific and Practical Conference*. Varna, Bulgaria. 122-126.